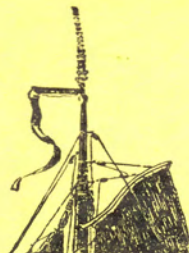

STICHTING
STAMBOEK RONDE- EN
PLATBODEMJACHTEN

BESCHERMVROUWE H.K.H. PRINSES BEATRIX

ZOMER - REUNIE TE LEMMER

10 - 13 JULI 1970

BIJNA BEVRIJD

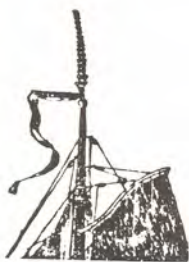
OF

DOLLE VRIJDAG IN LEMMER

door

C. J. W. VAN WANING

Kapitein ter zee b. d.

STICHTING STAMBOEK RONDE- EN PLATBODEMJACHTEN

BESCHERMVROUWE H.K.H. PRINSES BEATRIX

De voornoemde stichting stelt zich ten doel belangstelling te wekken voor het oud-vaderlandse ronde- en platbodemjacht. Eén van de middelen daartoe is het jaarlijks - veelal in de maand juli - organiseren van een zomerreunie van de bij het Stamboek ingeschreven schepen, thans ongeveer een achthonderdtal. Men rekent dat ook ditmaal ongeveer honderdvijftig schepen aan deze lustrumreunie zullen deelnemen.

Omdat het "Stamboek Friese Ronde-Jachten" in 1952 in Friesland geboren werd onder de auspiciën van het Fries Scheepvaart Museum te Sneek en in 1955 uitgroeide tot een Stichting met een landelijk karakter, werden de lustrumreunieën (1960 - 1965 - 1970) in Friesland gevierd.

Admiraalzeilen - zaterdag 11 juli
Zo zal dan ditmaal in Lemmer de Ronde Jachtevloot zich in Admiraalschap verenigen. Verdeeld in eskaders, boeiers, Friese Jachten, Tjotter, Lemsteraken, Tjalken, Botters, Bollen, Hoogaarsen, Schokkers, Schouwen en Staverse jollen. Deze vloot zal op zaterdagmiddag admiraalzeilen, waarbij de Commissaris van de Koningin in de provincie Friesland, Mr. H. Rijpstra, de functie van Admiraal zal vervullen aan boord van het Friese Statenjacht, de boeier FRISO. De op 1 juni jl. afgetreden Commissaris der Koningin, Mr. H. P. Linthorst Homan, ere-bestuurslid van de Stichting, zal zich inschepen aan boord van de botter HOUT-RIB van de voorzitter van de Stichting, Ir. J. D. Waller, die als vice-admiraal de vloot zal leiden tot deze het "generaal saluut" aan de Admiraal heeft gebracht. Bij dit generaal saluut zeilen de eskaders gewoonlijk in frontlinie langs het admiraalschip, waarbij als eerbewijs de fok wordt gestreken en tevens de admiraal met het boordgeschut wordt gesaluerd.

Naar de traditie van meer dan drie eeuwen, wordt de dag van het admiraalzeilen besloten met een gezamenlijke maaltijd van de deelnemers.

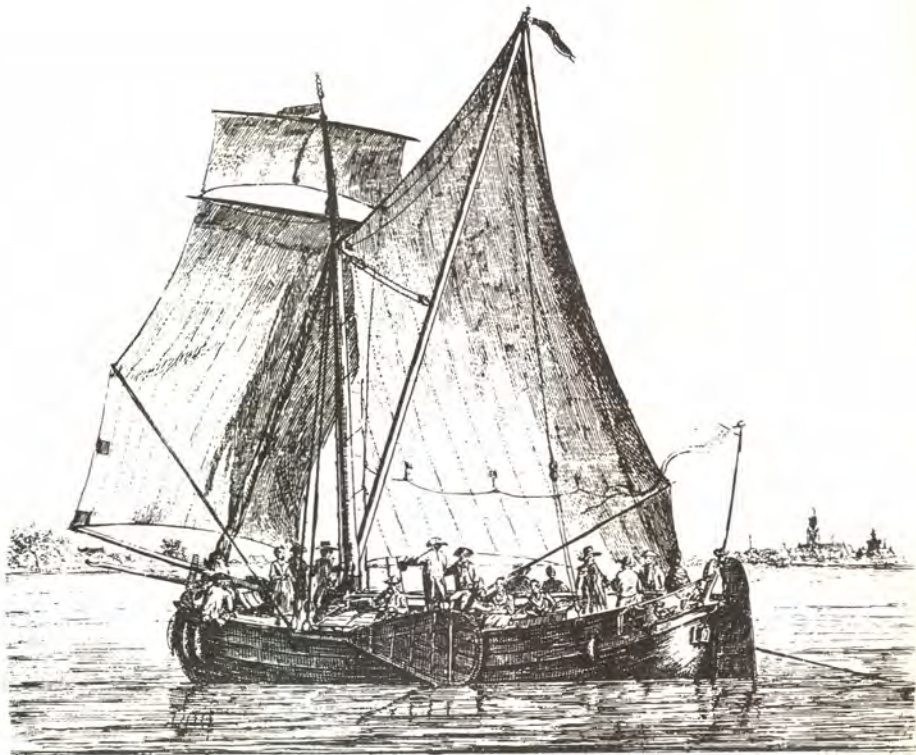
Op zondag volgt na de gezamenlijke kerkdienst het wedstrijdzeilen, of zoals men in Friesland zegt: "Hardsilen", voor de verschillende wedstrijdklassen van ronde- en platbodemjachten. Waarschijnlijk zal dit hardzeilen op maandag worden voortgezet, doch nu met de jeugdige ronde jachtenzeilers aan het roer en aan de schoten.

De Stichting heeft namelijk ook een Jeugd-Afdeling. Het zeilen met ronde- en platbodemjachten met hun zwaarden en zeilage, die vele variaties toelaat, blijft nu eenmaal een aparte kunst, die men zo enigszins mogelijk jong moet leren. De jeugd speelt dan ook op de meeste schepen een belangrijke en vaak onmisbare actieve rol. Zeker ook tijdens de Zomer-Reunieën, tijdens het admiraalzeilen en het hardzeilen, zeker bij het "Waterspel", dat zonder de actieve deelname van veel jeugd haast ondenkbaar is.

Waterspelen

Waterspelen werden reeds in de 17e eeuw gehouden te Amsterdam en ook wel in andere Hollandse steden, mogelijk ook reeds in Friesland. Vaak aan de vooravond van het admiraalzeilen, dat althans in Amsterdam door de als de gilden georganiseerde jachthavens, gezamenlijk werd uitgevoerd. De deelnemende schepen werden dan getooid met vele vlaggen en wimpels en met opgejijde zeilen getrokken door de grachten, waarbij bengaals vuur en ander vuurwerk zorgde voor een feeërieke verlichting.

Zulk een waterspel kon men in augustus 1965 bewonderen in Sneek, tijdens de viering van "150 Jaren Hardzeildag", welk feest gelijk-

f

een Beurtjehip.

g

tijdig werd gevierd met het tweede lustrum van de Stichting Stamboek. Een vijftigtal boeiers, Friese jachten en tjotters werden toen gesleept door de Sneker grachten onder het schijnsel van bengaals vuur ontstoken op koekepannen (Sneker pannen) aan boord; tevens door brandende teertonnen aan de wal. Een daverend saluut van het boordgeschut werd afgegeven bij het passeren van het Statenjacht, waar stadhouder Prins Willem V, met zijn gemalin Prinses Wilhelmina dit eerbetoon in ontvangst namen, zoals zij dit deden bij hun laatste officiële bezoek aan Friesland in 1787.

Het Waterspel "Dolle Vrijdag in Lemmer"

De Stichting Stamboek voerde bij verscheidene zomer-reunieën een waterspel op met als achtergrond een gebeurtenis uit de locale historie.

Zulk een waterspel zal ook te Lemmer worden gehouden en wel aan de vooravond van de Admiraalzeildag, op vrijdag 10 juli 1970. Een waterspel in oud-Nederlandse trant met veel oud vaderlandse schepen, veel jong en ook wel

wat ouder scheepsvolk. Allen gestoken in de dracht van de tijd, waarin het spel speelt (rond 1800).

De bevolking van Lemmer speelt natuurlijk mee, jong en oud, in eigen Friese dracht. En zó maken Lemsters en schepelingen er gezamenlijk een kleurige vertoning van met vrolijke vlaggen en wimpels van de masttoppen, van torenspitsen en gevels. Met luid geknal van scheeps- en walgeschut. Naar wij mogen hopen ook met veel bengaals vuur, dat scheepsrompen en zeilen in hun fraaie lijnen doet uitkomen.

De historische achtergrond

De historische achtergrond van dit waterspel wordt in de volgende schets verhaald, opdat deelnemers en toeschouwers kunnen lezen, waar het in die dagen om ging.

29 september 1799

Aanval der Engelsen op de Lemmer.
Uit het dagboek van Poppe Jansz. Poppes.

In januari 1795 vielen Franse legers ons land binnen en werd de Republiek der Verenigde Nederlanden vervangen door de Bataafse Republiek. In hun strijd tegen Napoleon opereerden de Engelsen - die feitelijk alle zeeën beheersten - nu ook tegen onze kusten.

In de zomer van 1799 was de Engelse vloot onder bevel van de Hertog van York actief bij Calantsoog, Den Helder en Texel. Admiraal Samuel Story gaf zijn eskader bij de Vlieter aan de Engelsen over, uit vrees voor muiterij onder de Oranjegezinde bemanning.

De schrijver van het dagboek, de koopman Poppe Jansz. Poppes, zeilde iedere week van de Lemmer naar Amsterdam. Zondagnacht, 22 september, bij lichte maan, terugkomende van laatstgenoemde stad, ontdekte hij een aantal Engelse schepen onder Urk.

Stavoren viel direct daarop in Engelse handen en - als een soort Dolle Dinsdag - lieten daarop de inwoners van Balk en andere plaatsen de vlaggen en oranjelinten wapperen van kerktorens en schepen. Helaas, ze moesten spoedig weer worden ingehaald, en vele inwoners werden gearresteerd.

23 september raakte een Engelse sloep met 8 man door de harde wind bij Lemmer op lager wal en werd overmeesterd.

24 september verschenen drie Engelse brikken voor de Lemmer. Een parlementaire sloep met witte vlag kwam direct afzeilen en de kapitaal James Boorder alias W. Bolton - "hebbende Oranjelinten op zijn hoed en borst" - onderhandelde in "de Wildeman" met de raad der Gemeente.

Enige dagen later was de Engelse vloot aangeroeid en werd de Lemmer opgeëist, met alle geladen schepen welke er in menigte lagen.

De Bataafse kanonneerboten die in de haven lagen, trokken zich schielijk terug in de richting Heeg. Daar gekomen, waren ze nog zo "confuus" dat ze een aantal eigen schepen voor Engelsen hielden en prompt een van hun schepen in brand staken en een ander aan de grond lieten lopen!

Inmiddels waren de Engelsen ongeduldig geworden en werd van hun brikken een geweldig vuur afgegeven met 14, 16 en 18 ponds kogels, vele derzelve vlogen in en door de huizen.

Om 12 uur gaf de Lemmer zich over en kwamen de Engelsen aan wal, "alle met Oranje voorzien. dat weldra door de ingezetenen gevolgd wierdde; zij lieten daadlijk na hare komst de Engelse vlag van het hoofd en een Oranjevlag van de toren waayen."

De Engelse bezetting duurde tot zaterdag 12 oktober, toen de Engelsen zich op hun schepen terugtrokken en wegzeilden, 15 koebeesten en 30 schapen levendig mee voerende.

DOLLE VRIJDAG IN LEMMER

De eens zo machtige Republiek der Verenigde Provinciën werd in de 18e eeuw van arbiter steeds meer speelbal in de machtspolitiek van de omringende staten Frankrijk, Pruisen, Engeland en Oostenrijk, welks keizer nog over de Zuidelijke Nederlanden heerste. Scheen de staatsgreep van april 1787 de patriotten in Nederland aan de macht te brengen, reeds in september van dat jaar zond de koning van Pruisen, met ruggesteun van Engeland, Hertog Ferdinand van Brunswijk met troepen naar de Republiek met de opdracht, Prins Willem V en zijn gemalin Wilhelmina van Pruisen in hun waardigheden te bevestigen. Vele patriotten vluchtten naar Frankrijk.

Deze "restauratie" van de stadhouder werd gegarandeerd door de nauw alliantie, die onder leiding van Engeland met Pruisen en de Republiek werd gesloten (1788).

De Franse revolutie zou in haar gevolgen het gehele beeld van Europa radicaal wijzigen. In april 1792 verklaarde Frankrijk de oorlog aan de Republiek, Pruisen en Oostenrijk. De eerste Franse aanval onder Doumouriez liep dood op de goede Nederlandse defensie van het Hollands Diep onder vice-admiraal Van Kinsbergen en die van Willemstad onder overste Van Boetselaer.

Reeds in de zomer van 1794 stonden de Fransen nu onder generaal Pichegru in Staats-Brabant. Een Bataafs legioen onder generaal Daendels streed aan Franse zijde mee.

De natuur kwam de Fransen en onze patriotten in de nu volgende strenge winter te hulp. Zoals wij op school leerden, trok Pichegru met zijn leger in december 1794 over de bevroren grote rivieren en op 16 januari 1795 Utrecht binnen. Op 18 januari week prins Willem V met zijn gezin en klein gevolg in enige gehuurde visserspinken van het Scheveningse strand uit naar Engeland. Generaal

Pichegru vestigde zich in het Stadhoudelijk kwartier in Den Haag, een veeg teken voor onze zelfstandigheid.

Dat de Republiek niet meteen werd ingelijfd bij de nu door Frankrijk bezette Zuidelijke Nederlanden, was niet in de laatste plaats te danken aan het feit, dat de Franse revolutie na de val van het schrikbewind van Robespierre en zijn kornuiten (eind juli 1794) in rustiger vaarwater kwam.

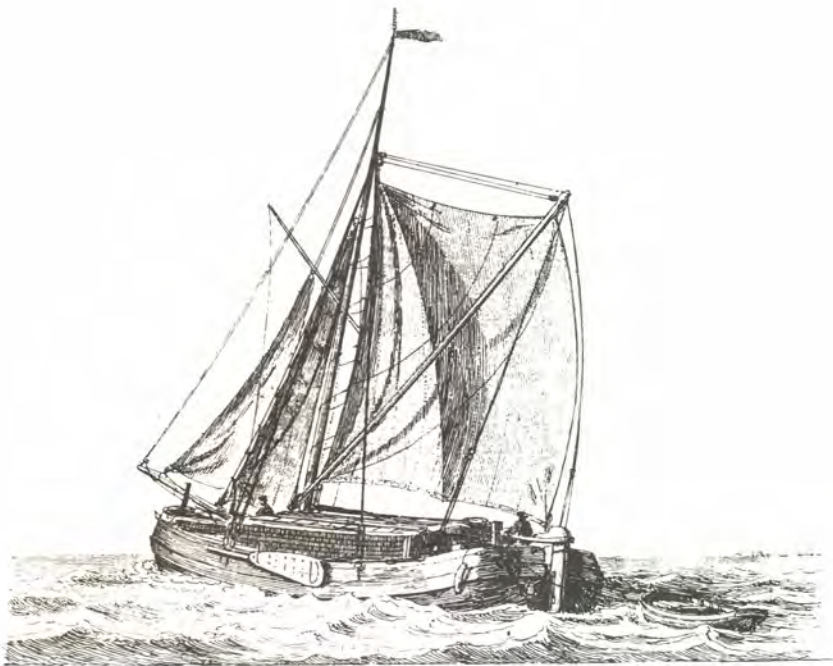
Fransen en uitgewekenen werden als bevrijders begroet. "Hier jubelde men als ware een slavenjuk verbroken. Hier plantte men den uitheemschen vrijheidsboom met geweld in den hard bevrozen grond." (Backer Dirks, De Nederlandse Zeemacht, II, pag. 183). Het was practisch het enige geweld dat het volk kon toepassen, immers goed gedisciplineerde Franse troepen bewaarden op nadrukkelijke wijze de openbare orde.

De Constitutie

Het duurde van januari 1795 tot 1 maart 1796 voor een gekozen Nationale Vergadering door haar voorzitter Pieter Paulus met een brallende redevoering werd geopend. Op 17 maart overleed deze felle patriot, wiens radicale wanbeleid in het "Comité der Marine", reeds in februari 1796 onherstelbare schade toebracht aan de Bataafse Vloot, waarover straks.

Minder radicaal gezind, doch eveneens zeer breedsprakig discussieerde de grondwetcommissie uit deze Nationale Vergadering ruim een jaar lang over de vraag of de Bataafse Republiek een "eenheidsstaat" (unitarisch), zou moeten worden, dan wel "federalistisch", dus met behoud van grote provinciale zelfstandigheid.

Het op 30 mei 1797 goedgekeurde ontwerpconstitutie was tenslotte federalistisch getint. Bij het referendum, waaraan het ontwerp nog

een Fries Turf Jalk .

werd onderworpen, bleken nauwelijks 2800 van de 137.000 stemgerechtigden tot de vóórstemmers te behoren.

Zo was men in september 1796 evenver als in januari 1795. Nauwelijks was de nieuw gekozen Nationale Vergadering op 1 september opnieuw begonnen, of op 14 september (18 "fructidor" volgens de Franse revolutionaire kalender) vond te Parijs een staatsgreep plaats.

Het nieuwe en doortastende Franse bewind verving de gematigde gezant in Den Haag, Noël, door de radicale Delacroix, die meteen de instructie meekreeg "de zaak van de grondwet in Holland, desnoods met geweld door te drijven."

Het geluk diende Delacroix bij de uitvoering van deze opdracht, zij het mede door een groot malheur van de Bataafse vloot.

Deze vloot onder het bevel van vice-admiraal Jan Willem de Winter werd op 11 oktober bij Kamperduin op overtuigende wijze geslagen door een ogenschijnlijk slechts weinig sterkere Engelse vloot onder vice-admiraal Duncan, die zich spoedig daarna Lord Camperdown zou mogen noemen.

De Winter, die als luitenant ter zee 2e klasse in 1787 naar Frankrijk was uitgeweken, reed in januari 1795 als brigade-generaal aan het hoofd van een Frans cavallerieregiment, spoorlags naar Den Helder. "Waar hij de vlotelingen toesprak en allen den eed van trouw afnam." Voor dit verbluffende staaltje van vaderlandsliefde (en kennelijke opscheperij) werd hij in februari 1795 beloond met de rang van vice-admiraal en de functie van opperbevelhebber van 's Lands Vloot. Hij was daarmee nog geen portuur voor Duncan, die vóór zijn 66 levensjaren er 50 ter zee had gediend. Bij hetzelfde besluit van 27 februari 1795 werd "de gehele Marine van den Staat gelicentieerd (ofwel geschorst), met vernietiging van alle graaden van 's Lands officieren. Voorwaar een afdoend middel om zich van politieke tegenstanders te ontdoen", zegt Backer Dirks (II, 190). Het was in hoofdzaak het werk van de meer genoemde Pieter Paulus, "het aardige ventje" uit het oude volkswijsje, die overigens ook hierin slechts het Franse revolutionaire voorbeeld volgde.

Weinig oudere en ervaren zeeofficieren, waar onder slechts een enkele vlagofficier, dienden

een verzoek in het nieuwe régime ter zee te mogen dienen.

Daarentegen wel veel jongeren, die bovendien op een snellere promotie mochten hopen.

Wanneer men dit alles weet en bovendien, dat de Britse blokkade aan de Bataafse vloot geen gelegenheid schonk om buitengaats te oefenen, kan men zich slechts verbazen over de lichtvaardigheid waarmee deze zowel op personeels- als materieel gebied minderwaardige vloot werd gewaagd. De Winter deed dit overigens slechts na uitdrukkelijke lastgeving van het voornoemde "Comité der Marine".

De twee staatsgrepen van 1797

De zeeslag bij Kamperduin had grote en directe gevolgen op onze binnenlandse politiek.

"Natuurlijk kreeg de regering de schuld van de smadelijke nederlaag, de slag was koren op de molen van de 'unitarissen', die beweerden, dat slechts eenheid van directie der Marine hier uitkomst kon brengen."

"Sterk door deze morele overtuiging besloot men tot een staatsgreep. Behalve op de Franse gezant Delacroix kon men rekenen op de bevelhebber der Bataafse troepen Joubert."

"Na een mislukte poging van Delacroix, de Nationale Vergadering te bewegen op korte termijn een grondwet naar het nieuwe Franse model te doen aannemen, liet hij de radicalen de vrije hand." Op 22 januari 1798 gaven zij blijk de regels van het revolutionaire spel al aardig te hebben geleerd van hun Franse kornuiten. "De radicale president van de Nationale Vergadering verklaarde het vaderland in gevaar en eiste van alle leden de eed van onveranderlijke afkeer van het stadhouderschap, het federalisme, de aristocratie en de regeringloosheid." (Dr. H. Brugmans, Geschiedenis van Nederland, VI, 326, bekort). Wie weigerde aan dit spel mee te doen, werd "ten zale uitgeleid" en vervolgens op het Huis ten Bosch gevangen gezet. Aldus werd in januari 1798 een getrouwe navolging opgevoerd van de staatsgreep, die vier maanden eerder in Parijs plaats vond en daar "Fructidor" werd genoemd.

Vervolgens legde Delacroix aan de nieuwe constituerende vergadering een nieuwe ontwerp constitutie voor, dat ditmaal met opmerkelijke haast werd aanvaard. De hierna nog vereiste goedkeuring door een referendum was slechts een zaak van goede voorbereiding. Kiezers die niet zuiver op de graat waren, werden eenvoudig van de lijsten geschrapt. Met 154.000 van de 165.500 stemmen, ofwel met 93 % stemmen vóór, werd de constitutie

aangenomen.

Na aldus haar plicht te hebben gedaan, werd de grondvergadering prompt ontbonden, waarmee aan de stem des volks het zwijgen werd opgelegd. Delacroix kon tevreden zijn en men zou zeggen zijn lastgevers ook.

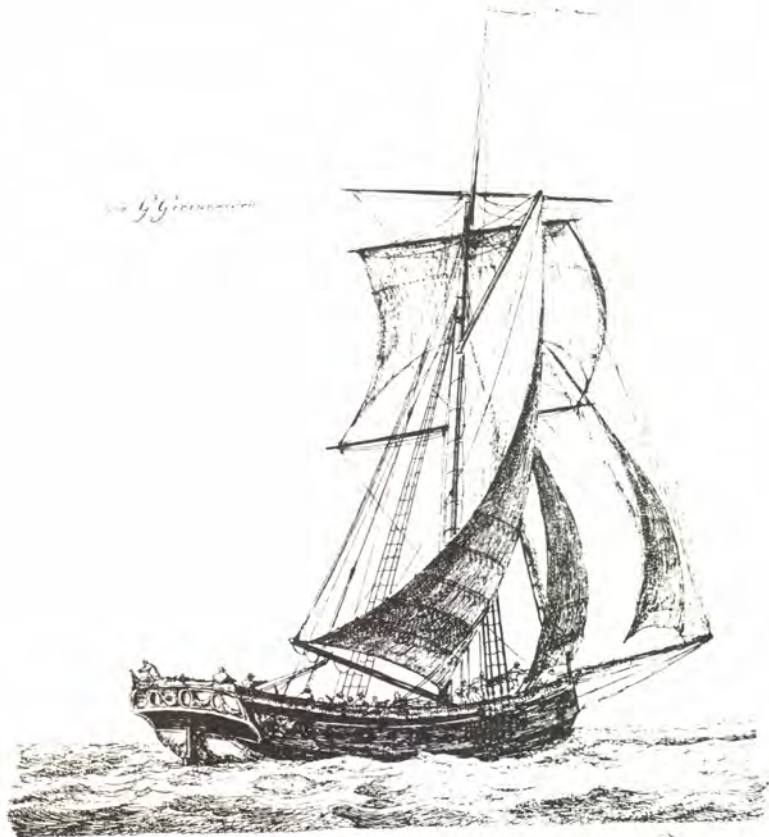
Dankbaarheid is echter geen opvallende eigenschap van revolutionairen. Delacroix en het per decreet regerende "Uitvoerend Bewind" maakten het echter al spoedig zó bont, dat het klachten regende en zelfs daadwerkelijk verzet dreigde. Na overleg met de "agenten" Gogel en Spoor, begaf generaal Daendels zich naar Parijs, waar hij wist te bereiken, dat Delacroix werd vervangen door de meer gematigde Roberjot. Ditmaal kreeg Daendels van de nu in Frankrijk machtige staatsman Talleyrand de duidelijke aanwijzing mee:

"Faires, mais si vous échouez, nous vous désavouérons". (Handelt, doch mocht U falen, dan zullen wij U in het ongelijk stellen).

Daendels werd op 10 juni 1798 als een bevrijder in Den Haag verwelkomd en faalde niet. Twee dagen na zijn terugkeer vond de tweede model staatsgreep plaats, bijna zonder moeite of geweld.

Het Uitvoerend Bewind werd naar huis gezonden en vervangen door een "intermediair uitvoerend bewind", bestaande uit bekwame en gematigde patriotten, waaronder financier I. J. A. Gogel. Een bekwame financier was wel allereerst nodig, want de publieke financiën waren intussen op alle niveaus danig in de war geraakt. Geheel naar het voorbeeld van het "Directoire" in Frankrijk kwamen in de Bataafse Republiek vijf directeuren aan de top. Onder dit vijftal een aantal "agenten" die de sterk gecentraliseerde bestuurstaak moesten uitvoeren. De wetgevende macht zou worden vervuld door een uit twee kamers bestaand vertegenwoordigend lichaam, dat nu rechtstreeks door de kiezers werd gekozen. Het kiesrecht was voor die tijd ruim. Alle mannelijke Nederlanders van minstens 20 jaren oud, die lezen en schrijven konden, werden kiezers; behoudens inwonende bedienden, bedeeden, gevangenen en bankroetiers.

Naar Frans model werd het land verdeeld in acht departementen met zeer willekeurige grenzen. Zo werd Friesland ingedeeld bij het Departement van de Wester Eems, met Zwolle als hoofdstad. Een groot deel van Overijssel behoorde weer tot het Departement van de Oude IJssel. Niemand begreep deze departementale indeling en zo bleef men spreken en schrijven over de "voormalige Provincie Friesland". De bevoegdheden van de

E Adria Jacht de Snelheit. zeylende van de wind. *L*

departementale bestuurderd waren overigens zeer beperkt en die van de "Raden der Gemeenten" practisch nihil.

"De op de spits gedreven centralisatie van 1798 overstelpte Den Haag met een ongelooflijk en onwaarschijnlijk aantal zaken, die de volle kracht der centrale regering opeisten. Op organisatorisch gebied kwam zo goed als niets tot stand. Er was geen wet op de nationale financiën, geen op de rechterlijke organisatie; er was geen departementale- en geen gemeentewet, geen kieswet, geen wet op het lager en evenmin op het hoger onderwijs. Men moest zich maar behelpen met wat er restte aan instellingen der oude republiek. De departementale en gemeentebesturen werden eenvoudig door hoger gezag benoemd; dat noemde men dan wel een democratische constitutie." (Brugmans, VI, 351).

De lokale besturen en gewapende machten te land

Bij deze constellatie kunnen wij ons wel voorstellen, dat er ook in de lagere bestuurs

regionen en met name in de plattelandsgemeenten nogal wat verwarring heerste. De "Raden der Gemeente" waren nauwelijks geschapen voor en zeker niet gewend aan het nemen van eigen beslissingen, laat staan aan het ontplooiën en initiatieven. Wanneer er te Lemmer iets te beslissen viel, werd er een ijlbode naar Zwolle gezonden. In vele gemeenten waren bovendien ambtenaren van de centrale eenheid, die onder de titel van commies of een andere, de "Raad" en de burgers in de gaten hield. Zulk een patriotische verspieder was kennelijk de commies Van Loenen in Lemmer, die wij straks zullen ontmoeten.

Wanneer enig gevaar voor het heersende régime dreigde, of slechts maar vermoed werd, hetzij van binnen of van buiten, moest de gewapende macht er aan te pas komen. Of liever de gewapende machten, want naast het militaire Bataafse leger, bestonden er legio burger vrijcorpsen in de steden en ook op het platteland. Een georganiseerde politiemacht bestond nog lang niet.

Nu ging het in die dagen niet om een bepaalde scheiding van militairen en burgers; wel om tegenstellingen tussen patriotten en prinsgezinden.

De officieren van het Bataafse leger en die van de burgerwrijcorpsen kwamen in het algemeen uit dezelfde kring van gezeten patriotten voort. De onderofficieren en manschappen eveneens, zij het uit lagere kringen van het "gemene volk". Het Bataafse leger was voor het eerst in de geschiedenis een soort volksleger, gegroeid uit het "Légion Batave" van Daendels, dat als onderdeel van de "roemrijke Franse legers" had deelgenomen aan de "bevrijding" van 1795. Het Franse leger stond model voor het Bataafse leger, welks officieren diep respect hadden voor hun Franse leermeesters en grote bewondering voor generaal Bonaparte.

Hoewel de schijn van een nationaal leger, onderworpen aan de politieke leiding van de Bataafse Republiek in normale omstandigheden werd bewaard, greep de bevelhebber van het Franse bezettingsleger - Lebrun - rechtstreeks in en nam zelfs eenvoudig de bevelvoering over, zodra hij dit nodig oordeelde. Ook hieruit zou blijken, hoezeer de onafhankelijkheid van de Bataafse Republiek slechts in naam behouden bleef na het verdrag, dat op 5 mei 1795 met Frankrijk werd gesloten.

De burgerwrijcorpsen of burgerwachten waren gegroeid uit de exercitiecorpsen, die reeds in de patriottentijd van de tachtiger jaren overal als paddestoelen uit de grond schoten. Zij waren tijdens de acht jaren der "restauratie" (1785-1795) min of meer ondergedoken en daarna weer opgebloeid. Zij vervulden nu min of meer de taak van territoriale troepen, ook voor de handhaving van de Bataafse - dus patriottische - orde. Hoezeer de grote meerderheid van het volk ook prinsgezind mocht zijn, deze meerderheid was en bleef ongewapend en dus feitelijk onmachtig iets daadwerkelijks te beginnen tegen de overmacht aan bewapende militaire- en burgermachten. Hiertoe was gewapende hulp van buitenaf in 1799 en praktisch van overzee nodig.

De Bataafse Vloot en onze welvaart

's Lands vloot had sinds de bevrijding van ons grondgebied met de zegaten en Zuiderzee van de Spaanse overheersing, een andere hoofdtaak dan het Staatse leger, dat als regel belast bleef met de directe verdediging van en op het grondgebied van de Republiek.

De hoofdtaak van 's Lands vloot lag op zee en

overzee en bleef primair gericht op de bescherming van de hoofdbron van onze welvaart, de beveiliging van de koopvaardij en van onze overzeese handelsvestigingen, voor zover de Oost- en Westindische Compagnie hier niet met eigen oorlogsschepen voor zorgden.

Wel behoorde de beveiliging van onze kust tegen vijandelijke invasies steeds mede tot haar taak, doch deze opdracht werd in hoofdzaak indirect uitgeoefend door het meesterschap op zee op zijn minst te betwisten.

Hiertoe bewaakten Justinus van Nassau en Joost de Moor met een vloot van 90 schepen de Vlaamse kust tegen de Spaanse Armada van 1588 en versloeg Maarten Harpertszoon Tromp de Spaanse vloot onder d'Quendo op de rede van Duins in 1639. Tijdens de Engelse oorlogen van de 17e eeuw bestond alleen tijdens de derde van 1672-1674 ernstig gevaar voor een landing op onze kust.

Admiraal De Ruyter sloeg deze Engels-Franse plannen de (zee)bodem in bij Schoneveld (7 en 14 juni 1673) en bij Kijkduin (21 augustus 1673). Het zou na de slag bij Kijkduin meer dan 100 jaren duren voor de Nederlandse en Britse vloot opnieuw slag leverden en wel bij de Doggersbank op 4 juli 1781. De vierde Engelse Oorlog, waarin deze slag plaatsvond, duurde van december 1780 tot mei 1784. Met uitzondering van deze drie en een half jaar was de Republiek sinds 1689 (prins Willem III en Mary koning en koningin van Engeland) meestal met de Britse zeemogendheid verbonden. Beide vloten werkten gedurende langere perioden en meerdere acties nauw samen, vaak onder eenhoofdig Brits bevel.

Beide vloten gebruikten sinds 1691 een praktisch eensluidend Seinboek, dat tevens de gevechts-instructies ("Fighting Instructions") bevatte. Gedurende meer dan een eeuw van samenwerking groeide tussen beide marines op zijn minst wederzijds respect, zeker ook persoonlijke vriendschapsbanden. Een dergelijk respect bestond bij de Nederlandse zee-lieden, noch bij de Britse, voor de Franse marine. Men kan zich dus wel voorstellen, dat het nauwe of - en defensieve verbond met Frankrijk op 's Lands vloot met weinig enthousiasme werd begroet. De oorlogsverklaring in september 1795 door Engeland aan Frankrijk en de Bataafse Republiek zou een hoge prijs blijken voor de schijn van onafhankelijkheid, welke de Republiek bij hetzelfde verdrag van Den Haag van 18 mei 1795 wist te bedingen. Deze vijfde Engelse Oorlog zou met een onderbreking van slechts één vredesjaar - na de vrede van Amiens (27 maart 1802), achttien jaren duren, langer dan de vier vorige Engelse

Stijlvol op het Friese Statenjacht. 150 jaren Hardzeildag op het Snekermeer. 17 augustus 1965 (Foto:G. L. W. Oppenheim, A'dam).

oorlogen bij elkaar gerekend (ongeveer 10 jaren).

Daarom was deze ook veel schadelijker voor de vanouds maritiem gerichte ondernemingslust van ons volk. Zeker die ondernemingslust was gedurende de 18e eeuw reeds sterk verminderd. Amsterdam was aan het eind van die eeuw meer een centrum van commissie en geldhandel dan van eigen groothandel, doch er was nog steeds veel rijkdom, naast veel armoede.

De vloot werd gedurende lange perioden zeer verwaarloosd, natuurlijk gevolg van een gemis aan begrip voor de betekenis van de zeemacht voor onze welvaart. Men begreep nauwelijks, dat deze welvaart in feite steunde op de marine van een sterke bondgenoot en dus hoe gevaarlijk het was, deze bondgenoot tot vijand te maken. "Onze patriotten schenen echter blind voor de onvermijdelijke gevolgen van een oorlog met Engeland bij de bestaande krachtverhoudingen ter zee. Zij geloofden eerlijk aan de komst van een nieuwe Gouden Eeuw." (Brugmans, VI, 336).

De meergenoemde Pieter Paulus - die toch uit zijn vroegere positie als advocaat-fiscaal van de Admiraliteit van de Maze (tot 1787) beter behoorde te weten, sprak op 1 maart 1796 de Nationale Vergadering als volgt toe.

"Kooplieden, fabrieken, trafieken, zovele zenuwen van onze staat ontvangen onder Uw bestuur een nieuw leven. Onvruchtbare heidevelden worden in weelderige akkers herschapen; de koopman, de handwerksman, de kunstenaar en de landbouwer juichen Uw verrichtingen toe."

De harde practijk pakte anders uit. Onmiddellijk na de oorlogsverklaring sloot de Britse vloot onze handelswegen af. Honderden koopvaarders werden naar Britse havens opgebracht. De eigen koloniën in Oost en West werden onbereikbaar. De handelsbetrekkingen met Zuid-Europa en zelfs met Frankrijk verschrompelden. Amsterdam verloor bovendien één van de oudste en stevigste peilers van haar welvaart, de graanhandel op de Oostzeelanden, vanouds de kern van de zg. "oosterse negotie". Niet langer was zij de grote stapelplaats van "oosters graan". Hout kon slechts met moeite uit Noorwegen en Rusland worden aangevoerd. Toch, al is eigen scheepvaart overzee niet meer mogelijk, langs een omweg kan men nog steeds aan de overzeese handel deelnemen. Het was ook allerminst een Brits belang het continent uit te sluiten van Britse waren. Engeland vond alle handel goed, zolang die slechts over de "city of London" werd geleid.

En daar zorgde de Britse vloot wel voor.

Aan het eind van de achttiende en de eerste jaren van de negentiende eeuw zond Engeland de producten van zijn koloniën en van zijn opkomende industrie naar de nog neutrale en nog niet door Franse legers bezette landen, vooral naar Noord-Duitsland.

"Welnu, daarheen begeven zich de Amsterdamsche en andere Nederlandse kooplieden; daar vandaan halen zij de artikelen, die zij niet meer direct overzee kunnen aanvoeren. Uit de zoogenaamden kleinen oost, uit Hamburg en andere steden in die buurt, brengen kleine schepen de handelswaren door de Wadden, soms zelfs langs de binnenwateren over Delfzijl, Groningen en de Lemmer over de Zuiderzee naar Amsterdam en verder naar Holland. Aan die vaart, die men met de oude beurtvaart kan vergelijken, nemen tal van Nederlandse schepen deel, ook Pruisische en Noorse." In Amsterdam konden toen nog geregeld veilingen worden gehouden van allerlei geïmporteerde artikelen, suiker, porselein, huiden, koffie, specerijen, enz. Het was wel geen wereldhandel, maar toch nog handel waaraan behoorlijk werd verdiend. Nederland kon daardoor wel niet bloeien, maar toch nog economisch blijven bestaan. De groothandel van het vasteland verplaatste zich naar Hamburg, daar lag de haven vol schepen, daar kwam men handen tekort. Daarentegen waren de Nederlandse havens ijl en leeg geworden; er was veel werkloosheid onder de arbeidende klassen, wat ook wel de scherpe uitingen van politieke ontevredenheid kan verklaren." (Brugmans, VI, 338).

Wij kunnen uit deze beschrijving opmaken, dat het althans in Lemmer nog niet zo slecht ging in 1799. Lemmer was nooit een zeehaven, wel altijd een belangrijk binnenvaart centrum. De Lemmer veerschepen op Amsterdam waren vanouds de grootste en best bezeeilde van Friesland en zij zouden dit nog lang blijven. De boven beschreven nieuwe vaart, binnen door op de "kleine oost" (Hamburg), verklaart mogelijk het betrekkelijk grote aantal geladen schepen, dat de Britse invaller in en bij Lemmer aantrof in september 1799.

Uit het Journaal van de Lemmer koopman Poppe Jans Poppes kan men lezen dat hij nog "volgens gewoonte zijn wekelijkse rijsen op Amsterdam deed", en kennelijk geen gebrek aan contanten had. De zuiderzeevissers, ook die van Lemmer, deelden waarschijnlijk in

---

PROGRAMMA

LUSTRUM REUNIE LEMMER

10 - 12 juli 1970

Vrijdag 10 juli

- Alle deelnemende schepen verzamelen zich op de aangegeven ligplaatsen in de Rienhaven (zie kaart).
- 14.00 - 17.00 uur: Kapiteins melden zich op Havenkantoor.
- 14.00 - 17.00 uur: Uitreiking costuums in Havenkantoor.
- 17.30 uur: Ontvangst van de Kapiteins en hun dames door het College van Burgemeester en Wethouders in "De Helling".
- 21.00 uur: Aanvang Waterspel.

Zaterdag 11 juli

- 9.30 uur: Palaver ter voorbereiding Admiraalzeilen in Havenkantoor.
- 12.00 uur: Vloot verlaat de haven naar aangegeven ligplaatsen.
- 14.00 uur: Admiraalzeilen. De Commissaris der Koningin in Friesland fungeert als Admiraal aan boord van het Friese Stantenjacht "Friso".
- 17.30 - 19.00 uur: Ringrijderij met Friese sjezen op de Kortestreek onder auspiciën van het Fries Paardenstamboek.
- 19.30 uur: Gemeenschappelijke Maaltijd in "De Helling". Uitreiking W. H. de Vos-prijs en Lange Afstandbeker.

Zondag 12 juli

10.00 uur:

Bijzondere Kerkdienst in de Nederlandse Hervormde Kerk. Voorganger Ds. Matzer van Bloois en een Katholiek geestelijke.

12.30 uur:

Hardzeilen, georganiseerd door de K. Z. V. Oostergoo en de Z. V. de Zevenwolden.

17.30 uur:

Prijsuitreiking in "De Helling".

Maandag 13 juli

Hardzeilen georganiseerd door de Jeugdafdeling.

ADMIRAALZEILEN

De historische achtergrond van dit "vermaeck" mag bekend worden verondersteld. (Zie "Ronde- en Platbodemjachten"). Het goed uitvoeren van de verschillende manoeuvres is een uitdaging aan de zeilbekwaamheden van schippers en bemanningen. Enkele hoofdprincipes:

- * bewaar onder alle omstandigheden - desnoods met behulp van de motor - uw plaats in het eskader.
- * zorg er voor dat U bij het varen in frontlinie uw buurman steeds dwars peilt zodanig dat de achterschepen van het gehele eskader op één rechte lijn liggen.
- * Ken in ieder geval de betekenis van de rode, witte en blauwe seinvlag.
- * alléén de Kapitein groet de Admiraal tijdens het voorbijvaren, waarbij de fok is gestreken; de bemanning staat in de houding.
- * admiraalzeilen is een ceremonieel gebeuren, Kapitein en bemanning dienen derhalve tijdens het saluut passende kledij te dragen.
- * het verdient aanbeveling dat iedere eskadercommandant

van te voren overleg pleegt met de kapiteins van de schepen, die tot zijn eskader behoren over de uit te voeren manoeuvres.

VLAG- EN HAVENETIKETTE

Varende kunt U - behalve uiteraard de nationale vlag en de clubvlag - altijd voeren de lange rood-wit-blauwe wimpel aan de top van de mast en de Stichtingswimpel aan het einde van de gaffel.

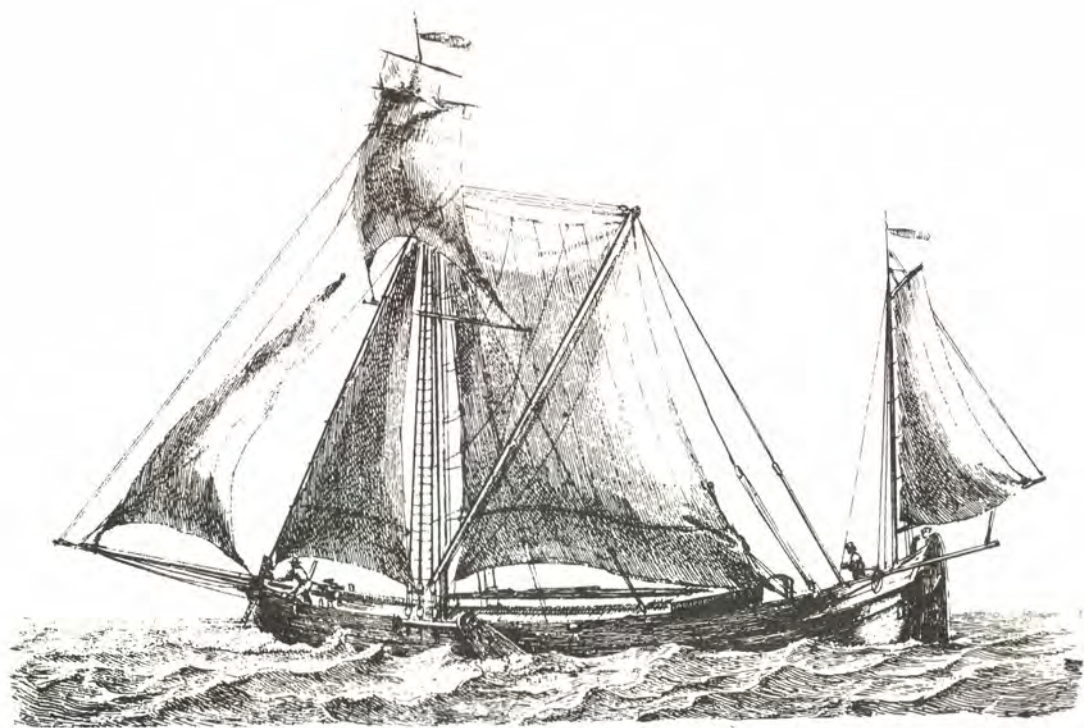
Een oranje wimpel moogt U alleen voeren indien een lid van het Koninklijk Huis aanwezig is. (En uiteraard bij verjaardagen van leden van het Koninklijk Huis).

Vaar nimmer gepavoiseerd.

Betoon de nodige consideratie voor schip en bemanning wanneer U in de haven over de voordekken van schepen moet lopen.

Na 11 uur 's avonds is het afschieten van kanons niet toegestaan.

c

een Smakje of Swalk met een Ferris tuig

11

WATERSPEL : DOLLE VRIJDAG IN LEMMER

Uit te voeren door Ronde en Platbodemjachten met hun bemanningen, Waterpadvinders met hun sloepen - Burgers en burgeressen en jeugd van LEMMER.

op vrijdagavond 10 juli 1970
ongeveer 20.30 tot 22.00 uur

Terwille van het effect van het vuurwerk en de verlichting van de vloot door bengals vuur moet er voldoende duisternis zijn. Hierdoor wordt het moment van het begin van het grote vuurwerk goeddeels bepaald. Ook het overige tijdscheme is globaal aangegeven, om dezelfde reden.

Tijdstip zonsondergang: 21.00 uur - Maansondergang: 23.22 uur

1. VOORBEREIDING

De aan het waterspel deelnemende schepen nemen hun ligplaatsen in en worden verdeeld over de Industriehaven (+ 7 schepen) en de buitenhaven tussen de zeesluis en de klapbrug.

Historisch feit: Na de overgave op 30 augustus 1799 van de Bataafse vloot in de Vlieter verscheen een Britse vloot van ongeveer 40 schepen, bestaande uit ondiep gaande brikken en korvetten, kanonneerboten en kleinere vaartuigen in de Zuiderzee. Zij voerden alle de Prinsevlag van top en demonstreerden hiermee voor verscheiden havenplaatsen, w. o. Stavoren en ook Lemmer.

Voorgesteld bij het waterspel door:

20.30 - ? | Een 30-40 tal ronde en platbodemjachten, voerende de Nederlandse vlag in top, zeilen in admiraalschap bewesten het zuidwestelijk havenhoofd en voeren verschillende manoeuvres uit.

2. Historisch feit: In deze periode raakte een Engelse marinesloep zeilend bij Lemmer aan lager wal en werd door sloepen van de Bataafse kanonneerboten veroverd.

Uitvoering door waterpadvinders:

Een sloep met Engelse vlag, bemand door 6 matrozen en 1 adelborst (waterpadvinders) vaart om het Z. W. havenhoofd in de richting van Lemmer. Van het N. O. havenhoofd maken zich 4 sloepen onder de Bataafse vlag los. Een sloepgevecht ontbrandt, waarbij de Engelsen het onderspit delven. De "Bataven" brengen de Engelse sloep in triomf binnen, doch de Oranjegezinde Lemster vissers (waterpadvinders en bemanningsleden) scholen samen en geven blijk van sympathie met de Britse gevangenen.

3. Historisch feit (volgens journaal Poppe Jansz. Poppes): "Vrijdags 27 september vertoonden zich 7 Engelsche schepen. 28 Zatermorgens circa 7 uur, kwamen 4 derzeiven digt na deze haven afzakken met zuidwesten wind. Te 8 uur kwam vandaar een sloep met een witte vlag met deselve kapitein weder voorzien met oranje ("om de hoed en op de borst"). Hij verkoos nu niet naar de Wildeman, maar na de regtkamer geleyd, zoo als weder als voren geschiedde, eischende aldaar van de commandant (P. van Grutten) en van de Raad der gemeente om deese plaatse bij de tijd van 2 uur, aan hem over te geven met alle geladen schepen, welke er in menigte lagen. Bij weigering dies zoude hij de plaats in een puinhoop schieten. . . ." (Reeds op 24 september eisten de Britten de overgave, doch ontvingen hierop een eveneens schriftelijk afwijzend antwoord).

Uitvoering:

21.00 uur

4 Lemsteraken komen ten anker bij het N. O. havenhoofd. Een parlementaire sloep met witte vlag en een Brits kapitein ter zee in de stuurstoel roeit naar de wal. Captain W. Bolton (met Nederlander als tolk) wordt aldaar ontvangen door de Bataafse luitenant P. van Grutten en de "Raad der Gemeente". De tolk leest de (historisch juiste) schriftelijke eis tot overgave van Lemmer voor:

"Het is vruchteloos, dat gij van uwe zijde eenigen weerstand doet. Ik sta U één uur tijds toe, om de vrouwen en kinderen te doen vertrekken. En bijal-

gij binnen dat tijdverloop de plaats niet overgeeft ten behoeve van den Prins van Oranje zullen uwe onderhebbende manschappen onder de puinhopen bedolven worden.

Ik heb de eer te zijn

Uw gehoorzame dienaar

W. Bolton

kapitein van Zijne Majesteits Schip

"Wolverine"

(Intussen komen nog een drietal Lemsteraken ten anker bij de haven).

Na voorlezing van de eis tot overgave antwoordt luitenant Van Grutten, dat hij niet gemachtigd is de plaats over te geven en dezelve tot de laatste man zal verdedigen. Captain Bolton met tolk vertrekt weer met de parlementaire sloep naar zijn schip.

4. Historische feiten volgens voornoemd journaal: "Egter na de Engelse Kapitein vertrok wierd hem een verzoek na gesonden om 24 uur uitstel om in dien tijd kennis te geven en antwoord te wachten van het Departementaal Bestuur te Zwolle. Doch hierop kwam antwoord dat er nog een half uur tijds was. Hierop wierde de ontsteltenis bij vele van ingezetenen groot, vele verlieten deze plaatse. . . . De naderende brikken zeylden vlak tot dicht voor deze haven . . . Circa 10 $\frac{1}{2}$ uur werd het eerste schot gegeven uit een stuk van één der havenhoofden. . . . Aanstonds hierop ofschoon er van de admiraal nog geen sijn toe was gegeven, wierdde van 3 Engelse brikken een geweldig vuur gegeven met 14-16 en 18 ponds kogels. . . . De devensie van onse kant was spoedig gedaan, sijnde er maar 4 à 5 schoten gedaan, verwarring en vreeze onder de gewapende manschappen deed deselve spoedig retireren en de vlugt nemen. . . . Totdat de kanonnade op hield, dat daadlijk geschiedde sodra de (prinsen) vlag van de toren waayde. De Engelsens kwamen spoedig aan de wal, alle met Oranje voorsien, dat weldra door de ingesetene gevolgd wierde. Zij lieten daadlijk na hare komst de Engelse vlag van het hoofd

en een Oranje vlag van de toren waayen."

21.30

Uitvoering:

Drie, gevolgd door vier Lemsteraken (Engelsen) varen schietend de haven binnen. Eveneens verlicht door bengals vuur volgen meerdere jachten. De binnenliggende jachten ontsteken eveneens bengals vuur, schieten en hijsen de Nederlandse (prins-) vlag in top.

21.40

ALGEMEEN VUURWERK

De in de haven liggende Bataafse kanonneerboot (als schip opgetuigde bak) wordt in de kruitkamer getroffen en vliegt de lucht in!

21.50

De (Engelse) schepen meren bij de sluis. De Engelse vlag wordt op het havenhoofd en de Nederlandse vlag wordt op de sluis gehesen.

De deelnemers, liefst ook Lemster ingezetenen tooien zich met Oranje en verschijnen in de Lemmer.

Captain Bolton wordt met de Britse en Nederlandse kapiteins door de "Raad der Gemeente" ontvangen bij de sluis en in optocht geleid naar de "Wildeman".

DOLLE VRIJDAG IN LEMMER WORDT VERDER OP PASSENDE WIJZE GEVIERD.

Het boeiereskader in Frontlinie. Admiraalzeilen 20 juli 1963 bij Veere.
(Foto: Wim Riemens, Middelburg).

de stijgende armoede van de werkloze arbeiders van Amsterdam, die geen vis meer konden betalen.

De Engels-Russische Invasie 26 augustus - 18 oktober 1799

Laat ons, mede ter afsluiting van het voorafgaande stemmingsbeeld in Friesland, beginnen met hetgeen Mr. S. J. Fockema Andrae in zijn voornoemd artikel in "De Vrije Fries" er over vermeldt.

"1799 is het jaar van de Engels-Russische invasie, episode van de coalitieoorlog, die een breder onderzoek in Engelse bronnen en literatuur vereist. Friesland heeft er iets van gemerkt; ook hier is iets van een invasie geweest. Van de opstand der voorstanders van het oude régime, die de invallers algemeen verwachtten, is ook hier iets te bemerken geweest, vooral in het Kollumer oproer, het schenden van enkele vrijheidsbomen, enz. Maar wat volkomen is gelukt, dat is de desorganisatie van het nog maar prille nieuwe bestuur. Deze desorganisatie heeft er o. a. toe geleid, dat men, zo enigszins mogelijk, maar met de oude bestuurskaders van grietenijen, enz. bleef werken. Bovendien moet het aan insiders duidelijk zijn geweest, dat het op een herorganisatie in behoudende zin zou uitlopen, zoals o. a. in Zwitserland ook gebeurd is." Wat voor de helaas kortelings overleden bekende historicus Fockema Andrae misschien terecht als "iets van een invasie en van een oproer" wordt aangeduid, was ongetwijfeld voor degenen, die deze invasie meemaakten, een schokkende gebeurtenis.

Ook de grote moderne historicus Toynbee erkende, dat tenslotte elke historische beschrijving subjectief is, omdat zij nu eenmaal mede beschouwd wordt in het licht van de eigen tijd.

De contemporaine bronnen

De verhalen van hetgeen zich op vrijdag 27 september 1799 en in de volgende weken te Lemmer en Lemsterland in Stavoren en Gaasterland afspeelde, verschillen sterk in politieke kleur, naarmate de schrijvers patriot dan wel prinsgezind waren. Dit geldt trouwens voor de gehele contemporaine geschiedschrijverij en zelfs voor die van tientallen jaren later. Sterk patriots gekleurd is het verhaal dat F. C. Vonk in 1802 schreef in zijn "Geschiedenis van de Landing van het Engelsche - en Russische leger in Noord-Holland". De patriotten worden in dit boekje voorgesteld als "moedige vaderlanders aanrukkend ter verdediging van hunnen grond", terwijl de prinsgezinden worden aan-

geduid als muitelingen, misdadige verraders, oranjegepeupel en wat dies meer zij.

De vraag of een bewind, gevestigd dankzij Franse wapenen, bevestigd door twee staatsgrepen en steunend op bewapende partijmachten wel rechtmatig en nationaal mocht heten, werd natuurlijk in de kring van de prinsgezinde meerderheid van ons volk wel gesteld, doch hoogstens geuit in pamfletten, vanouds een geliefd strijdmiddel in de Vaderlandse politiek. Zwaar drukten de steeds hoger stijgende belastingen van het nieuwe régime, dat noch landelijk, noch departementaal of lokaal gekenmerkt werd door een zuinig beheer van overheidsgelden. Daarbij kwamen nog de kosten van het Franse bezettingsleger, die reeds in 1797 meer dan honderd miljoen gulden bedroegen. Daarbij kwamen nog de kosten van de vele requisities en inkwartieringen zowel voor het Franse als het Bataafse leger.

Ten behoeve van het herstel van de Bataafse vloot na de Slag bij Kamperduin werd van ieders inkomen 8 % geheven bij wijze van een gedwongen lening, die 3 % rente zou dragen. Al met al zullen de hoge directe en indirecte belastingen de toch geringe sympathie voor Commies Van Loenen en het régime, dat hij vertegenwoordigde, niet hebben verhoogd. Teneinde het Friese provincialisme en de "Friese souvereiniteit" met wortel en tak uit te roeien, was Friesland vrij willekeurig over twee departementen verdeeld.

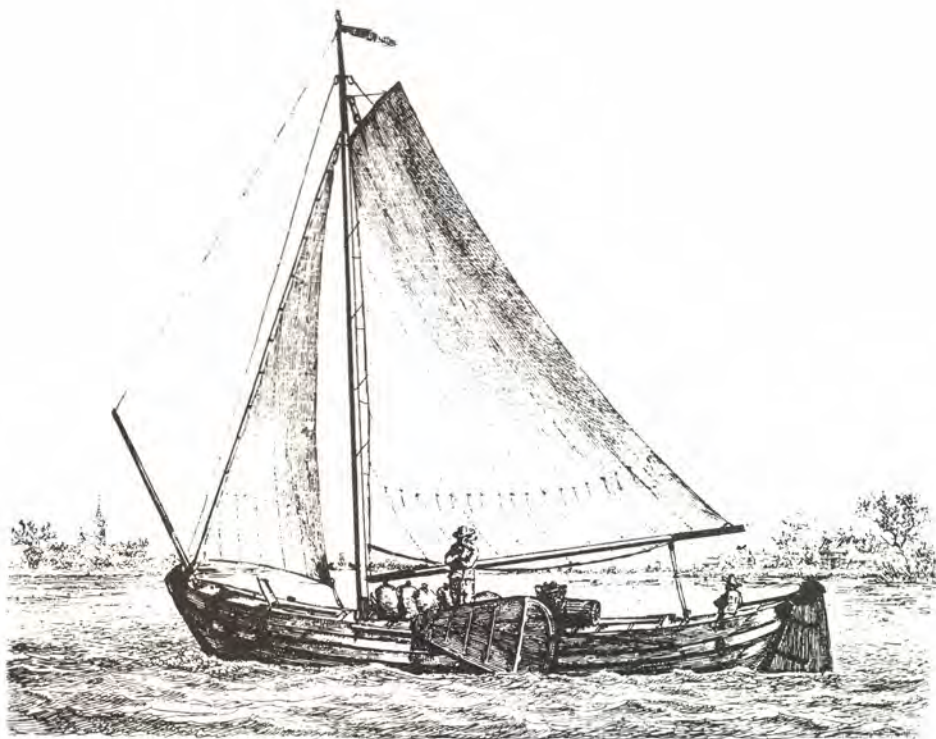
De "natuurlijke grens" werd gevormd door de Boorn, het Sneker-, het Heegermeer - de Fluessen naar Stavoren. Ten noordwesten van deze lijn lag het "departement van de Eems", waartoe ook Terschelling, de gehele oude provincie Groningen en een deel van Drente behoorde.

Ten zuidoosten van de Boorn, enz. lijn lag het "departement van den Ouden IJssel", met Zwolle als hoofdstad.

"Maar de werkelijkheid was sterker dan de theorie". Het bleek al spoedig, dat Frieslands boezem, nu in twee departementen gelegen, centraal beheerd moest worden en dan wel van Leeuwarden uit. (Mr. S. J. Fockema Andrae, "Belangstelling voor Friesland in de Franse tijd" in "De Vrije Fries", 48e deel, 1968).

Met dit al bleef de gemeente Lemmer in het departement van de Oude IJssel liggen en Stavoren in dat van de Eems. Op zijn minst een extra complicatie, ook bij het handhaven van rust en orde.

De Oudheidkamer te Lemmer bewaart een in

F

een Snik

6

keurig handschrift geschreven afschrift van het "Beknopt verhaal wegens het gebeurde in de Lemmer ten tijde van het innemen, verblijf en weder verlaten door de Engelse, alsmede het intrekken der Bataafs- Militaire en Burgermachten in September en October 1799 - Be-nevens de voornaamste ontmoetingen en lot-gevallen van de ondergeteekende bij die gelegenheid ondergaan uit eigen ondervinding en be-rijgen van anderen saamgesteld in Febru-ari 1800 2 door Poppe Jans. Poppes."

15

Wij noemden de schrijver van dit Journaal reeds als een kennelijk vrij welgesteld koopman in de Lemmer, die regelmatig zijn affaires deed met Amsterdamse (boter?) handelaars. Een bedachtzaam zakenman, die er zeker na zijn ervaringen als gevangene van de Bataafse burgermachten, na de Britse invasie in Lemmer, wel voor waakte een enkele naam te noemen van een dorps- of streekgenoot, die zich in dit tijdsbestek met oranje tooide of anders dan gedwongen assistentie aan de Britten verleende.

Een waar, doch zeer voorzichtig gesteld ver-

haal, dat meer klinkt als een verdediging van eigen onschuld, dan als het relaas van een overtuigd prinsgezinde, die van harte meedeed aan een verhoopte bevrijding.

De invasie in Nederland, gezien in Europees verband

Het was geen gering avontuur, waarin ook de Lemsters in september 1799 betrokken werden, al zullen zij de werkelijke omvang hiervan wel nooit hebben beseft.

Ook zonder breder onderzoek in Engelse bronnen, zoals Fockema Andrae overigens terecht vroeg, wordt de brede opzet van het coalitieplan voor 1799 wel duidelijk, uit een uitstekend boek van bescheiden omvang van de Britse maritieme historicus captain S. W. Roskill R.N. "The Strategy of Sea Power", Collins London 1961.

In mei 1798 scheepde generaal Bonaparte zich met een flinke expeditionaire macht zich in te Toulon met bestemming Egypte. Na een lange, voorlopig vergeefse achtervolging door een Brits eskader onder vice admiraal Nelson, vond hij althans nog de Franse vloot geankerd

ter rede van Aboukir. Met een meesterlijk opgezette aanval vernietigde Nelson deze Franse vloot op 1 augustus 1798 en daarmee elkans op blijvend succes van dit gewaagde Franse avontuur in het Midden Oosten. Dankzij Nelson's overwinning bij Aboukir gelukte het de Britse regering onder de eerste minister Pitt (de jongere) de tweede grote coalitie tot stand te brengen. Engeland, Rusland, Turkije, Napels en wat half-hartig ook Oostenrijk verenigden zich niet alleen tot een verbond tegen Frankrijk, doch ook tot althans een globaal plan voor een geconcentreerde aanval op dit land.

Reeds eind 1798 verscheen een Russisch-Turkse vloot in de Oostelijke Middellandse Zee. De Britse vloot blokkeerde Maltha en hernam de basis Port Mahon op Minorca, dus waren de geallieerden in korte tijd volledig meester in de Middellandse Zee. Het Franse leger in Egypte was geïsoleerd, doch Bonaparte zelf ontsnapte naar Frankrijk, waar hij nieuwe legers verzamelde.

Voor het jaar 1799 werden onder leiding van de altijd wat optimistische staatsman Pitt zeer ambitieuze plannen gemaakt.

In de Middellandse Zee scheen het voorlopig voldoende het Franse leger in Egypte opgesloten te houden, de beide Siciliën te beschermen, Toulon en Maltha te blokkeren en samen te werken met de Russen in de Aegeïsche Zee. Voor West-Europa stond volgens Roskill de uitschakeling van de Bataafse vloot boven aan de lijst van te bereiken doeleinden. Dit moge vreemd klinken na de zware slag, die deze vloot bij Kamperduin onderging, doch het was de Britten niet onbekend, dat in Holland aan een snelle herbouw werd gewerkt.

Bovendien wisten de Britten, dat in de jaren sinds 1795, het Bataafse bewind vier malen zich door de Fransen had laten lijmen tot de uitrusting van een flinke maritieme expeditie-onaire macht, bestemd voor een landing in het opstandige Ierland. Weliswaar steeds vergeefs, doch de Bataafse vloot bleef een potentieel gevaar, dat de Britse Admiraliteit liefst zo spoedig mogelijk wilde bezweren. Wanneer wij ons even tot de verdere plannen bepalen: De Britse Kanaalvloot zou met ingescheepte troepen het Franse eiland Belle Isle en bovendien Ferrol en Cadiz op het Iberische schiereiland veroveren. Voegt men daarbij nog operaties in West-Indië en de normale blokkade van de Franse kust, dan kan men zich voorstellen, dat zowel de Britse Marine als koopvaardij schepen te kort kwamen voor al deze zeer verspreide amphibische ondernemingen. De onvermijdelijke verdragingen in

de uitrusting en uitvoering, welke ook door dit gebrek aan voldoende schepen werd veroorzaakt, waren de hoofdoorzaak van de gehele of gedeeltelijke mislukking van deze plannen. Meer succes schenen de geallieerde legers intussen op het vaste land te boeken. De Russen trokken dwars door Zwitserland en zelfs langs de Rijn. Een Oostenrijks leger stond in Italië en kreeg het reeds in juni 1799 zó moeilijk, dat Britse troepen te hulp moesten komen. Het ging allemaal nog te langzaam en te weinig gecoördineerd. Tenslotte zou generaal Bonaparte in de slag bij Marengo opnieuw zijn meesterschap in de landoorlog bewijzen en daarmee de mislukking van het grote coalitieplan bevestigen. De kans op een overwinning van de Franse rustverstoorder en de bevrijding van de bezette gebieden in West-Europa, ook van Nederland, ging aldus voorbij.

Keren wij terug tot de gebeurtenissen in Nederland van 1799. Het Brits-Russische invasiplan had een drieledig doel.

1. Het uitschakelen van de Bataafse vloot.

Dit primaire doel bepaalde tevens de landingsplaats bij Grote Keten, tussen Callantsoog en Huisduinen. De Britse Admiraliteit en de Britse Marine waren volledig geïnformeerd over de Bataafse defensievoorbereidingen, waarbij ditmaal het eskader in het Noorderkwartier slechts een passieve, lokale defensietaak was toebedeeld. Van dit eskader hadden de Britten dus weinig te vrezen bij hun landingsoperaties.

2. De verdrijving van de Fransen uit de Bataafse Republiek.

Dit was geheel in overeenstemming met de sinds de dagen van Elisabeth I gevolgde politiek, dat de Lage Landen niet in vijandelijke handen mochten komen of blijven.

3. Een afleidende manoeuvre vooral ten behoeve van Oostenrijk bij haar heroveringsplan voor de Zuidelijke Nederlanden. (Frankrijk verklaarde in maart 1799 aan Oostenrijk de oorlog. Hiermee werd ook dit land tot een volledige coalitiegeenoot).

Op zichzelf was dit reeds een zeer ambitieus onderdeel van het grote coalitieplan. Door de reeds genoemde verdragingen in de voorbereiding kwam het veel te laat in het zomerseizoen tot uitvoering.

Ook de verdreven stadhouder Willem V was met de erfprins Willem ingeschakeld bij de plannen. Hun hoop en die van de Britse regering was gevestigd op een opstand van de

Friese Palingaken op de boei in de Thames bij Bellingate - de grote vismarkt van de "City of London". De Friese Palingaken van Heeg en Workum mochten hier vrij liggen volgens een oud - mogelijk zelfs uit de 17e eeuw daterend privilege, mits er steeds drie aken op de boei lagen. Dit privilege bleef gehandhaafd tot in de dertiger jaren van deze eeuw, toen de handel in levende paling verliep. Ter herinnering aan dit oude privilege zullen een 20-tal Lemsteraken en andere ronde jachten naar Londen zeilen, waar zij feestelijk zullen worden ontvangen. (Fotobureau C. Kramer, Rotterdam)

prinsgezinde meerderheid tegen het Bataafse bewind. Een vrij ijdele hoop, want, zoals wij zagen, waren de prinsgezinden in tegenstelling tot de patriotten practisch ongewapend.

De erfprins van Oranje verzamelde 4000 uitgewekenen bij Lingen in Hannover, waarmee hij reeds voor de landing van het Britse leger een aanval op Arnhem deed. Deze werd prompt door de Bataven afgeslagen. Een Oranjebeweging in de Achterhoek werd met weinig moeite onderdrukt. De fel prinsgezinde freule Van Dordt was hier haast het enige slachtoffer. De erfprins begreep nu, dat hij in het oosten geen kans had, scheeptte zich met zijn leger-tje in te Embden en voegde zich eind augustus bij het Britse leger in Noord-Holland.

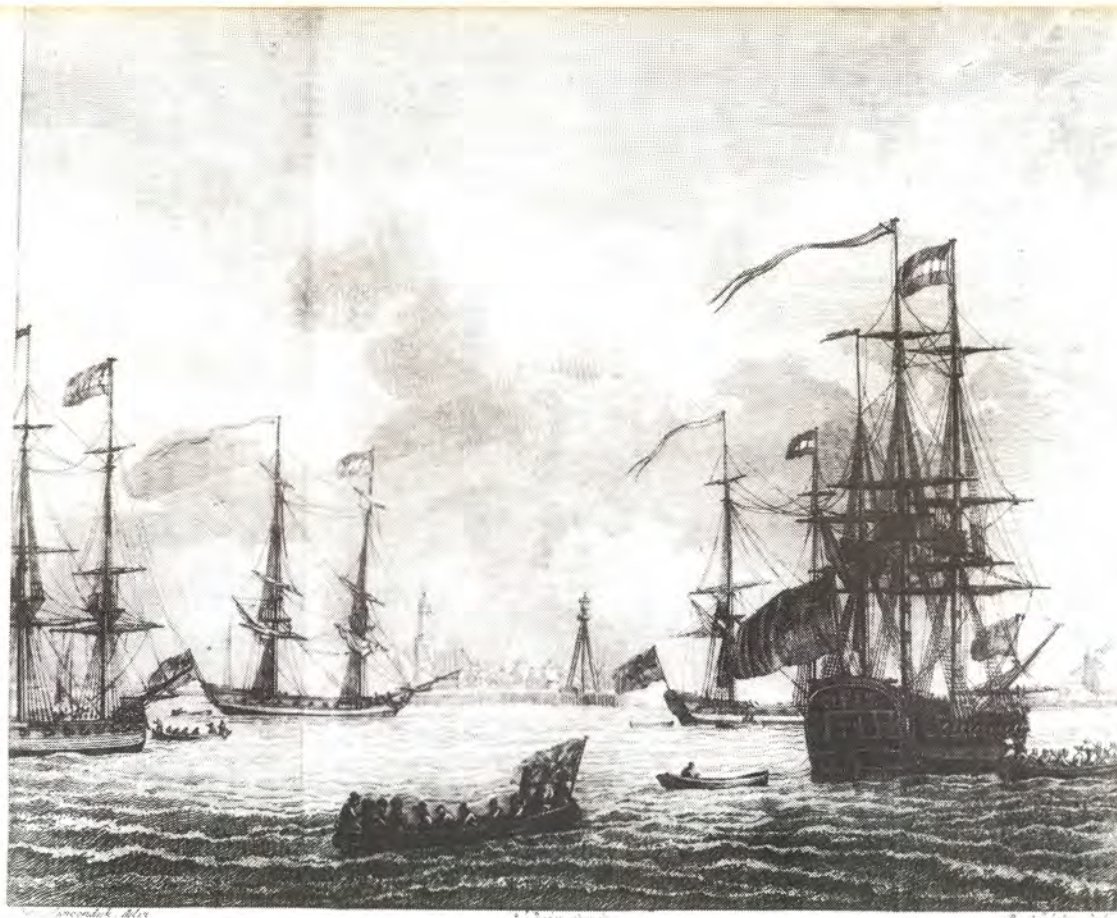
Reeds sinds het voorjaar vreesde het Bataafse Bewind een aanval op de kust, doch men wist niet waar. In verband met de aanwezigheid van het prinselijke legertje vreesde men een aanval uit het oosten, gecombineerd met een landing op de Groningse kust. Ook liepen er geruchten van een aanval op Zeeland of op Noord-Holland. Zeker in juli reeds vertoonde zich een Brits eskader tot vlak onder de kust bij Den Helder, alle vierende de Prinsenvlag van top, terwijl het vlaggeschip de dubbele Prinsenvlag van top deed waaien. Op de dijk bij Den Helder passagierende officieren en matrozen van de Bataafse vloot konden deze vlaggen duidelijk waarnemen. Schout bij Nacht Story, nu opperbevelhebber van de Bataafse vloot, maakte zich zorg over de stemming op zijn vloot. Hij toonde dit overigens alleen bij een vrij onbeduidend voorval. De aanwezigheid in Den Helder van Lady Rodney, weduwe van de Britse admiraal, die in 1783 onze pakhuizen op St. Eustatius in de prak schoot en daarmee een eind makend aan de "Golden Rock", die Nederlandse kooplieden zoveel voordeel bracht tijdens de Amerikaanse vrijheidsoorlog, vond Story "zeer speculatief". Zij kwam van Parijs en wilde naar Engeland. De schout bij nacht liet haar maar gauw per parlementair vaartuig naar het Britse eskader brengen. Dat Lady Rodney de stemming op de vloot ongunstig zou hebben beïnvloed acht Backer Dirks "louter verdacht-making, omdat er waarlijk geene vreemdelinge aan Den Helder behoefden te komen om de bewoners voor den Prins te winnen."

Op de vloot was het zeker niet anders, al merkte men daar voorlopig niet veel van. Dit kwam zeker mede door het feit, dat "oproerkrakers" op de vloot door een publicatie van 1 maart 1797 met bepaalde en niet malse straffen

werden bedreigd. "Den 2en december had een matroos 'Oranje Boven' geroepen, waarvoor hij door den beul te Haarlem op het schavot te Hellevoetsluis was gegeeseld, gebrandmerkt en vervolgens naar het tuchthuis te Gouda was gezonden. De 2en Januari 1799 had een man van de 'Kortenaer' hetzelfde gedaan en bovendien de constitutie vervloekt. Weenige dagen later was iets dergelijks op de 'Scipio' voorgevallen, waarvoor insgelijks iemand gegeeseld en gebrandmerkt moest worden. Aangezien de rekening van den meester van den scherpen zwaarde nogal hoog was opgelopen, wilde kapitein Everts, ter besparing van kosten, de executie gelijktijdig doen plaats vinden, hetgeen den 16en Maart geschiedde." (Aldus werd een ongepast woord streng bestraft, doch met inachtneming van de gepaste zuinigheid met 's Lands gelden). "De schrik voor geeseling en brandmerk had de op de vloot heerschende stemming onderdrukt, doch niet veranderd", concludeerde Backer Dirks (II, 281).

De Britse marine heeft deze stemming ten volle uitgebuit, niet alleen met Hollandse vlaggen in top, doch ook met meer sluike middelen. Zo wisten zij een in het Nederlands gestelde proclamatie ondertekend mede namens de Prins per parlementair vaartuig ook onder de schepelingen te verspreiden. Er waren contacten genoeg ook met officieren, waaronder prinsgezinde, die in de zomer van 1798 weer in dienst traden nadat het gouvernement "gematigder van denkwijns was geworden".

Op 17 augustus, veel te laat in het seizoen, landden de eerste Britse troepen bij Grote Keten, in de kop van Noord-Holland, die toen slechts door een strook van 800 meter duin met de vaste wal verbonden was. Zeker geen ideaal punt voor de ontplooiing van de legermacht van Lord Abercromby, wèl voor admiraal Lord Camperdown (Duncan). De Bataven onder Daendels, die de landing in de duinen wilden keren, moesten na een scherp gevecht terugtrekken naar De Zijpe, daarna naar de Schermer. Hiermee was althans een bruggehoofd op de vaste wal van Noord-Holland verzekerd. Den Helder met haar toen reeds aanwezige marinemagazijnen viel zonder moeite in Britse handen. Zonder Story hierin te kennen, had Daendels ook het langs het Marsdiep opgestelde geschut laten vernagelen. Op last en althans met medeweten van de "Agent der Marine" Jacob Spoor,

ATAQUE VAN DE ENGBELSCHEN OP DE ZAKKER
den 29 September 1799.

Uit: L. C. Vonk - Geschiedenis der landing van het Engelsch-Russische leger
in Noord-Holland enz. Haarlem, 1801. (Ned. Hist. Scheepvaartmuseum, A'dam).

trok Story zijn eskader van de rede van Texel terug in de nauwe Vlieter, die de Texelstroom met de stromen bij Wieringen verbond. De vloot zat hier goed in de val, waar een eskader onder vice-admiraal Mitchell, kenmerkend met weinig moeite doordrong. Nederlandse loodsen had deze Britse vloot genoeg aan boord, zelfs genoeg om er enige aan Story aan te bieden voor het geval hij naar buiten wilde komen. Wij zullen hier voorbij gaan aan de onderhandelingen met Story en de door hem afgevaardigde kapiteins, met de Britse admiraal. Wat er nog aan bereidheid tot vechten aanwezig was bij de schepelingen van de Bataafse vloot was totaal verdwenen bij het aanschouwen van de van alle torens en molens in en rond Den Helder, Huisduinen en ook op Texel waaiende prinsse en oranjevlaggen. Op het eigen vlaggeschip van Story, de Washington, bewaakte het scheepsvolk de kruitkamers, voor het geval de schout bij nacht neiging mocht tonen zijn schip in de lucht te laten vliegen. Op de meeste schepen brak eveneens muiterij uit. Men weigerde althans te vechten tegen deze Britse vloot onder de aloude prinsevlag. Het onvermijdelijke resultaat was, dat de Bataafse vlag werd neergehaald en zelfs op verscheidene schepen werd vertrapt of wel ontdaan van het vrijheidssymbool in de witte baan. Drieduizend van vierduizend schepelingen verklaarden zich bereid voor de Prins op de Britse vloot te dienen. Althans een deel van hen zou in de komende jaren het Prinsen eskader bemannen, dat tot de Vrede van Amiens (maart 1802) met de Britse marine zou deelnemen aan de oorlog tegen Frankrijk. De overgave van de Bataafse vloot vond plaats op 30 augustus. Enige dagen later bracht de Erfprins een bezoek aan de voornaamste schepen van het eskader in de Vlieter, "waar hij met verdoovend gejuich der manschappen werd begroet". De Prinsevlag woei nu van top en spiegel. Onder deze vlag werd zij half september naar Engeland geleid, niet onder de Britse vlag, immers admiraal Mitchell had bezit van de Bataafse vloot genomen, "in naam van de Prins van Oranje". Met evenveel tact als vastberadenheid had de Britse marine haar hoofddoel bereikt. Men kan zich wel voorstellen, dat na deze gebeurtenis weinig van het moreel overbleef bij de opvarenden van de nog resterende kanonneerboden in de zeegeten en op de Zuiderzee. Ook onder deze bemanningen waren er slechts weinigen, die met hart en ziel de Frans-Bataafse zaak waren toegedaan.

Het spreekt vanzelf, dat de overgang van de Bataafse vloot in de Vlieter grote indruk maakte in den lande, waar de berichten uiteraard met zeer verschillende gevoelens werden ontvangen. De vissers en andere varenslieden, evenals een groot deel van de kustbevolking, in overgrote meerderheid vanouds prinsgezind hoopten in hun hart, dat het weer spoedig "Oranje Boven" zou zijn. Zij zouden spoedig de gelegenheid krijgen aan deze gevoelens uiting te geven, zij het niet voor lang. Er kwam nu een niet geheel begrijpelijke pauze in de Britse marine operaties, immers de Zuiderzee lag reeds op 1 september voor haar open.

De oorzaak van deze pauze hield mogelijk verband met de nu volgende fase in de landings- en landoperaties in Noord-Holland. Bij de landingen was ook veel licht marinematerieel nodig en ook hieraan was een groot tekort. De Franse generaal Brune had onmiddellijk bij de landing het opperbevel over het Franse en Bataafse leger in eigen krachtige hand genomen. "Op 10 september deed hij met Daendels een aanval op de Engelsen bij Zijpe, die werd afgeslagen. Kort daarna landde een tweede expeditiecorps onder de Hertog van York, zoon van Koning George III. Weer een paar dagen later werd het Russische leger van 17.000 man onder generaal Hermann op ongeveer hetzelfde strand aan wal gezet. De Hertog van York kreeg nu het bevel over een geallieerde strijdmacht van 40.000 man, Brune en Daendels konden hier slechts 20.000 man tegenover stellen. Niettemin behaalden de Franco-Bataven een opmerkelijk succes bij Bergen op 19 september. Een tijdelijk succes, want spoedig daarna werden zij teruggedrongen tussen Alkmaar en Egmond. Brune moest zijn hoofdkwartier te Alkmaar ontruimen, waar zich nu de Hertog van York installeerde.

Door een gecombineerde actie met de Britse vloot vielen Enkhuizen, Medemblik en Hoorn in geallieerde handen. In Alkmaar installeerde zich ook de erfprins van Oranje. Hij vaardigde daar een proclamatie uit, waarin hij alleen de Oranjemannen aanspoorde hun plicht te doen en de oude republiek te herstellen. Deze proclamatie, die trouwens meer de mening van Willem V dan van de jonge prins weergaf, was een grote fout. Ongetwijfeld was de meerderheid der bevolking zeer Oranjegezind, maar herstel der oude republiek met al haar misstanden en misbruiken wilde slechts een kleine minderheid. Zulk een restauratie was trouwens in 1799 al niet meer mogelijk. Dat begreep de

Reünie - Ter Ere van Veere - juli 1963.
Waterspel: "De slag bij den Haeck" (26-8-1573)
De Zeeuwse vloot valt de ten anker liggende Spaanse vloot aan.
(Foto: J. Dutilh W. F. zn, Rotterdam).

oude stadhouder niet, maar zijn zoon zeer goed, die zich zeer onwillig voegde in de volkomen verouderde inzichten van Willem V en de Britse regering. Verder dan Alkmaar is de Prins niet gekomen. Brune en Daendels rukten op en wisten de 6e October bij Castricum een beslissende overwinning op de Engelsen en Russen te behalen, waardoor dezen werden genoodzaakt op de Zijpe terug te trekken. Daar werd hun positie weldra zo benauwend, dat de Hertog van York besloot met Brune onderhandelingen in te zetten over den terugtocht. Reeds den 18en October kon zoo het verdrag van Alkmaar worden gesloten. De voorwaarden waren voor de toch zeer benauwde Ango-Russen bijzonder gunstig; zij verkregen vrijen aftocht, zelfs zonder betaling van oorlogsschatting of schadevergoeding. Zelfs werd den hertog vergund de buitgemaakte Bataafsche oorlogsschoen mede naar Engeland te nemen." (Brugmans, VI, 353). Welbeschouwd waren de Bataafsche oorlogsschepen toen reeds een maand in Engeland. Er zou meer dan een knappe jongen nodig geweest zijn om deze vloot en haar manschap uit handen van de Britse Navy te halen.

Deze ontwikkeling konden Poppe Jans Poppes en zijn dorpsgenoten niet voorzien, toen zij met

minder of met meer innerlijke overtuiging, Captain William Bolton - Royal Navy "hebbende oranje linten op zijn hoed en borst" begroetten als hun bevrijder. . . Op zijn minst als "de Commandant van de Lemmer". Een vastbesloten en een beleidvol commandant, die de Lemster Raad en de burgers in hun waarde liet, geen gewelddaden toeliet en zelf niet meer geweld gebruikte dan de oorlogsnoodzaak vereiste. Een Commandant, die zich hield aan de hem ook namens de Prins van Oranje gegeven bevelen. Die wel vee, boter en ander leeftocht vorderde voor de Britse oorlogsschepen in Enkhuizen, Medemblik en Hoorn, doch zover wij kunnen nagaan, tegen behoorlijke betaling. Het enige dat de Britten als "krijgsbuit medenamen bij hun vertrek in alle stilte in de nacht van 12 op 13 oktober" waren: "Eenige goederen en meubelen uit het huis van Jonas Spert en Tjeerd Halbes, in welke laatste zey op hare requisitie een wacht hadden." Neen, dan zouden de nu in triomf te Lemmer terugkerende "brave vaderlanders" zich anders laten kennen, ook jegens Poppe Jans Poppes.

Reeuwijk, 17-6-1970.

De gravures in dit artikel zijn afkomstig uit het befaamde boek van G. Groenewegen, Verzameling van Vier en tachtig Stuks Hollandsche Schepen, uit 1789.

Overdruk uit:

NEDERLANDSE HISTORIËN
populair tijdschrift voor (streek)
geschiedenis, Gerberasingel 94,
Berkel (ZH). Een jaargang van
10 nummers kost f 7,50!

